

Dévai EMKE-füzetek 8.

**... Magos Déva
várát visszaépíténék**

erről tanakodnak:

**Dr. Ferencz József László, Pop Anna Mária,
Schreiber István**

László Gergely színes fényképfelvételeivel

Dévai EMKE-füzetek 8.

... Magos Déva várát visszaépítenék

erről tanakodnak:

**Dr. Ferencz József László, Pop Anna Mária,
Schreiber István**

Színes fényképfelvételek: László Gergely

Készült a Corvin Könyv- és
Lapkiadó Vállalat szerkesztőségében
Igazgató:
Varga Károly

A borítón:
Elindul a felújítási program

Műszaki szerkesztők:
Dani Ágnes, Lang Erika Ildikó

Korrektúra:
Jitariu Janka Imola

A szerkesztőség címe:
330065 Deva, str. Ch. Barițiu, nr. 9
Levélcím: 330190 Deva, o.p. 1., c.p. 138
Telefon: 0254-234500
Fax: 0254-234588
E-mail: office@corvinkiado.ro
www.corvinkiado.ro

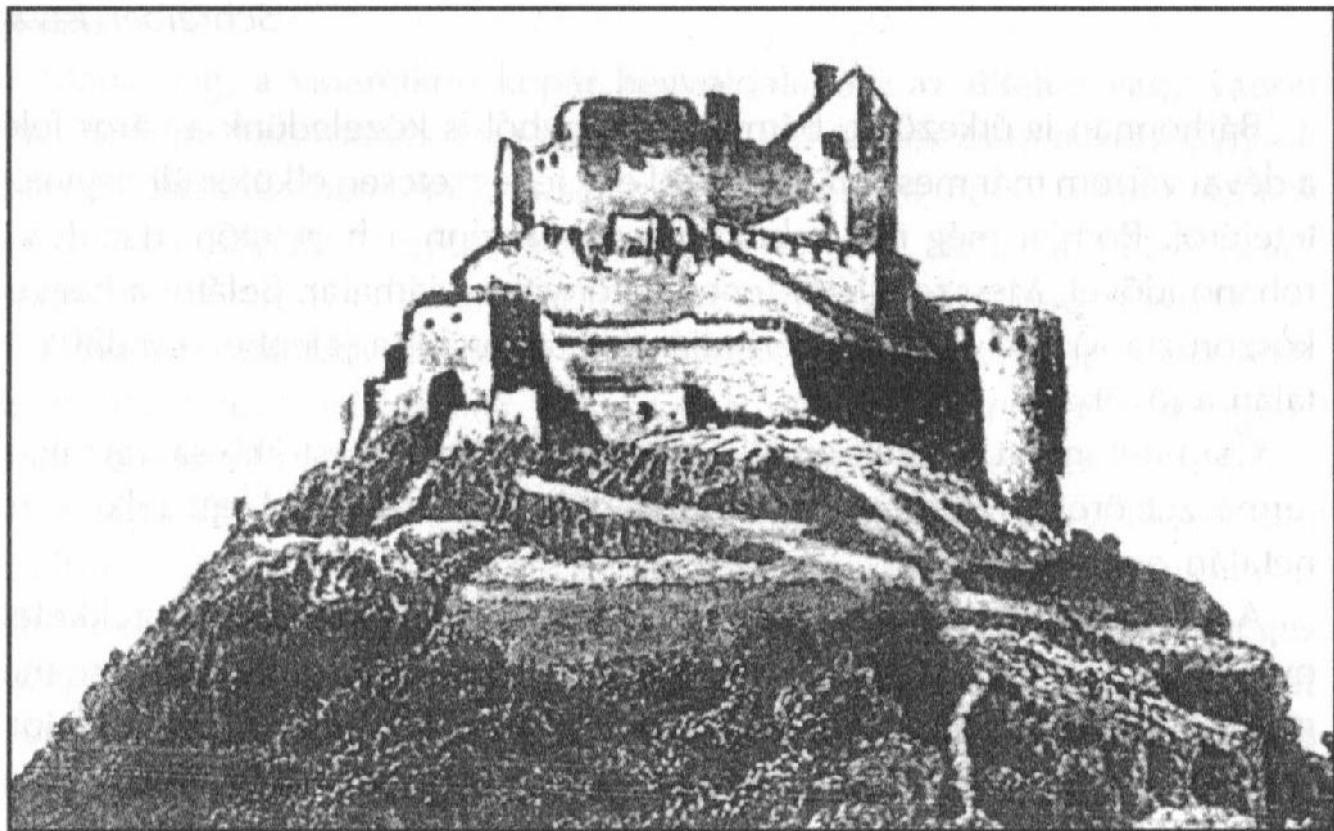

Megjelenését támogatta
a Communitas Alapítvány.

A nyomdai munkálatokat a dévai
GRAPHO TIPEX kft. végezte
Igazgató: Farkas László

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SCHREIBER ISTVÁN
... Magos Déva várát visszaépítenék
/ Schreiber István. –
Deva: Editura Corvin, 2009
32 p; 21 cm.
ISBN 978-973-622-561-1

*„... Nemzedékek őrségváltásain,
Jönnek majd újra boldog építők
És kiássák a fundamentumot...
... Emelnek falat, tetőt, templomot.*

Déva vára a XVIII. század elején (Ismeretlen festő műve).

*Jön ezer Kőműves Kelemen,
Ki nem hamuval és embervérrel
Köti meg a békesség falát,...
És épít régi kövekből új hazát!...”*

Wass Albert
Üzenet haza, Részletek

Déva várának szerkezeti kialakulása a korabeli leírások és történelmi dokumentumok alapján

Schreiber István

Bárhonnan is érkezünk, bármilyen irányból is közeledünk a város felé, a dévai várrom már messziről üdvözöl egy jellegzetesen elkülönült hegykúp tetejéről. Romjai még ma is büszkén állnak fenn a hegytetőn, dacolva a rohanó idővel. Messze ellátni innen: gyönyörű a láthatár. Belátni a hegyek koszorúzta Maros-völgy tündéri táját, kilátás nyílik a jelenbe, a múltba és talán a jövőbe is.

Ősi múltunk itt felejtett emléke, egyike hazánk legfestőibb sarkainak. A természet örök költészete, a régmúlt idők szelleme rabul ejti lelked, ha netalán erre tévedsz.

A **Várhegy**, a mögötte lévő 566 m magas Szárhegynek északkeleti nyúlványa. A város szintjéhez viszonyítva, hegykúpját, mintegy 100 m magasságban, egy hegynyereg a Szárhegyhez kapcsolja s így minden oldalon, legalább 80 méterrel magasabban, szabadon emelkedik a magasba. A romantikus várromok, ezt a természet alkotta körkúpot koronázzák; 184 m magasságból (tengerszint feletti 371 m magasságból) őrzik a várost.

A Várhegy anyaga vulkanikus eredetre vall. Miocén kori kőzetanyaga, akárcsak a Szárhegyé vagy a mögötte emelkedő nagyobb hegyeké (Kozolyakő – Piatra Coziei; Nyerges-gerinc – Coama Decebal; Bezsánhegy – Di. Bejan) amfibol-andezit. A várhegyi kőzet a nagy oldalnyomás következtében szinte mindenütt, de különösen az északi és keleti oldalon, saját-ságosan lemezes szerkezetet öltött. Sokfelé észrevehető a szabályos párhuzamossággal táblává repedezett kő. A dinamikai hatások következtében létrejött kőlemezek, helyenként fokozatosan vékonyodnak, néhol azonban, az igen apró részekre való mállás eredményeként, pikkelyes murvaként

jelentkeznek. Ez a természet alkotta „téglagyár”, helyesebben „téglabánya”, a várépítésnél annak idején nagy előnyt jelentett.

Földünk korszakainak múltával, a Várhegy ősi kőzete a felszínen, jó minőségű talajtá alakult, rajta gyönyörűen fejlődésnek indult a növényvilág. Amikor azonban a vár félelmetes erőssége volt, a várbeliek, az ellenség meglepetéseitől tartva, hogy minden mozdulata látható legyen, a Várhegy oldalairól, sőt közeli környezetéről is, minden növényzetet, még a füvet is irtották.

Manapság, a valamikori kopár hegyoldalakon, az ültetett vagy vadon növő lombos fák, cserjék és a fenyők alatt változatos és ritka növényfajok érdekes összetételeben élnek. A sétányok mentén, nemcsak a feltáruló természet nagyszerűsége gyönyörködteti az arra járókat, de a múlt idők emlékeinek kedvelője is elmerenghet a hegyormot koronázó romok között.

Déva várának keletkezése a mondavilág misztikus világába vész. Eredetére vonatkozó ismereteink, Kuun Gézát idézve „a történelem enigmái” közé sorolhatók. Építőjét és keletkezésének pontos idejét nem ismerjük.

A dévai vár létezésére vonatkozó első írásos bizonyíték IV. Béla király korából (1235-1270) származik és „castrum Dewa” alakban említik. Ezen 1269-ben kelt okirat alapján, **keletkezését a tatárjárás (1241) utáni tömeges várépítés korára teszik**. Az említett okirat arról beszél, hogy Kálnoki Cheel gróf, Déva vára alatt, családját és minden javát elhagyva, vitézült harcolt IV. Béla apakirály hadai ellen, s a pártütő István, ifjabb király érdekében sok foglyot ejtett. Ez a csata 1267-ben történt. A vár tehát ekkor már létezett. Ezt a feltevést igazolja egy másik oklevél is. 1273. május 23-án keltezett adománylevelében IV. (Kun) László (1272-1290) megjutalmazza a Chák nemzetégből való Péter mestert, mert atya V. István (megkoronáztatott 1245-1272) parancsából, vitézül harcolt a kunok ellen. Ez a csata pedig 1264-ben történt. A vár tehát már ekkor is létezett.

Voltak azonban olyan feltételezések is, hogy a mai vár, már a kunok és besenyők betöréseinek idején épült Szent László és Salamon királyok alatt, amelyet a tatárjárás tönkretett. 1897-1899-ben ugyanis, az akkori Brúz László szőlőjében feltártak egy Szent László korabeli magyar vitézi sírt, ami végül is okot adhat az ilyenszerű feltevésre, bizonyítéknak azonban túl kevés.

Általános vélemény szerint, feltehetőleg 1250 és 1260 között, tehát az Árpád-házi királyok alatt, itt épült fel Erdély talán legelső királyi vára, habár 1242 után, IV. Béla király visszatérve az országba, a várépítésre vonatkozó királyi jogot kiterjesztette az ország főuraira is. A továbbra is fenyegető tatár veszedelem és a nyugat-európai lovagvárak hatása alatt, ekkor indult meg nálunk a szélesebb körű várépítkezés. Erődítményé több mint bizonyos, hogy ekkor építették ki. Addig, a feltételezések szerint, csupán egy őrhely állhatott a helyén.

Ez a XIII. században, általános vélemény szerint IV. Béla király idejében épült középkori vár, a XV-XIX. századok folyamán, többszöri átépítésének, kiterjesztésének és korszerűsítésének dacára, Blockner Gyula műépítész szerint „szerkezetében megmaradt német lovagvárnak. Egyik ilyen jellegzetessége a dél-nyugati Bethlen-bástya.”

A vár szerkezetét a bécsi katonai levéltárban talált, 1826-os tervrajzok rögzítik pontos részletességgel. Régebbi tervrajzokról mind ez ideig nincs tudomásunk, és a Bethlen Miklós eléggé hiányos leírásán kívül, csak itt-ott kapunk utalást a változásokra vonatkozólag:

1. Téglás Gábor szerint a XV-XVI. század fordulóján jelentős változásokat eszközöltek a vár épületén. E stílusban gazdag átalakításnak, inkább díszítésnek emlékeként, egy ablakpárkány- és egy ajtókeret-maradvány tanúskodik. Ezek anyaga és megmunkálása egyezik a főtéri lebontott, évszázados dévai főtemplom, a Szent Miklós, későbbi református templom csillagboltozatának kódíszítményével és címereivel. Halaváts Gyula és Veress Endre közzétett tanulmányaikban pedig kifejtették abbeli véleményüket, hogy a szentély három korjelző címere alapján a „templom szentélye akkor épült, miután Magyarország trónján egy, a Jagelló-házból származó király ült s amikor a Szapolyai-család egyik tagja valamelyes előkelő állást foglalt el Erdélyben” vagyis II. Ulászló (1490-1516), vagy II. Lajos (1516-1526) uralkodása idejében, kik alatt a királyságra jutott Szapolyai erdélyi vajda volt (1511-1526). Feltételezik, hogy talán éppen Szapolyai János anyagi támogatásával fejeződött be e templom újjáépítése. Következésképpen feltételezhető, hogy ekkor eszközölhettek jelentős változá-

sokat a vár épületén is. Várható, hogy a vár első várövén belül most folyó régészeti ásatások új adatokkal támasszák majd alá a felsorolt feltételezéseket.

2. 1581-ben, a Báthory-család rokonaként Erdélybe került Geszthy Ferenc (anyai ágon Sulyok), hamarosan az ország főkapitánya lett, és megszerzve Déva várát gazdag uradalmával együtt, felújította a vár építményinek egy részét és kitataroztatta romladozó déli oldalát. Ő a vár első ismert renovátora, amint erről a várudvar felőli, északi falába helyezett, egykor kőtábla tanúskodott:

FRANCISCVS GEZTI
DE EADEM GEZD 1582'
QVAE TEMPORA DESTRVXERVNT
TRANSILVANIAE GENERALIS SOLERTIA RESTAVRavit
(Geszthy Ferenc, 1582)

Mit leromboltak az idők, Erdély fővezére buzgalommal újjáépítette.)

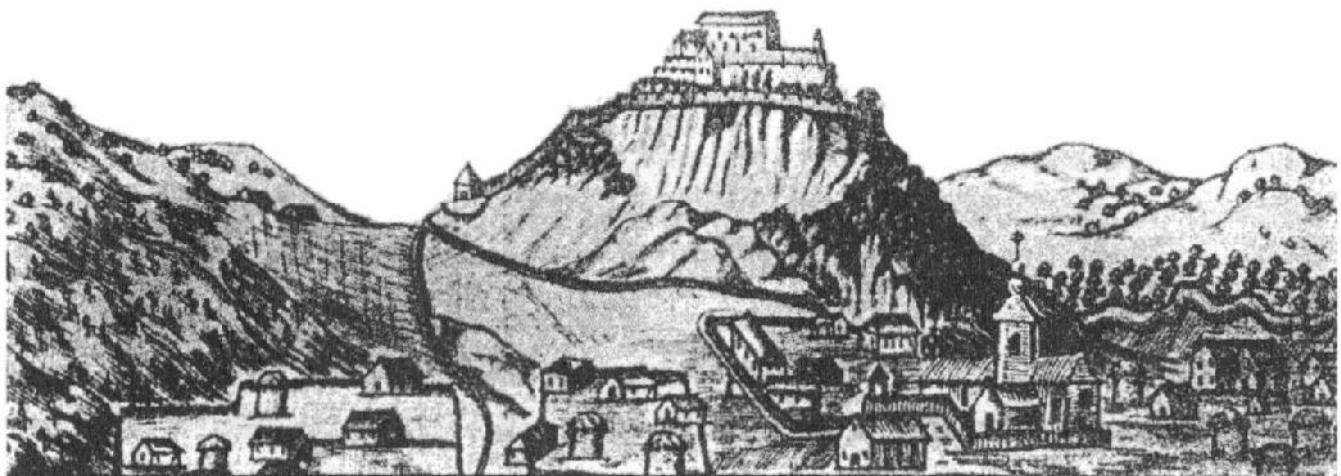
3. 1640. november 8-án, Széchy Mária eladta Dévát és uradalmát 6000 talléron I. Rákóczi György fejedelemnek. Kötelezvénye rendjén, s a kor szokása szerint, 21 nap múlva, átadta a fejedelem biztosainak, akik november 30-án felvették inventáriumát. Ez a leltár a dévai vár mind ez ideig ismert, legrégibb, pontos és részletes leírása.

A dévai várról és uradalmáról, Bethlen Gábor által készítetett és Mikó Ferencz által összeállított inventáriumot ugyanis nem ismerjük. Erről csak özvegye, Brandenburgi Katalin fejedelemasszony egyik fennmaradt, 1632. március 28-i leveléből értesülünk.

Az 1640. november 30-án felvett inventáriumból azonban valamennyire megismerhetjük romladozó várunk korabeli részeit, s anélkül, hogy kitalált nevekkel illetnénk, megnevezhetjük mohos falait és bástyáit. Az inventáriumot helyszűke miatt nem közöljük. Az említett inventárium alapján azonban Téglás Gábor összeállított egy útikalauzt és segítségével elindulhatunk mindenkorán egy XVII. századi várlátogatásra:

„Megállunk a **Császár kapuja** előtt. Négy szegletre épített kőbástya, fölötté ágyúhellyel, fatornáccal, hozzáépített darabantházzal, melynek őrei gyalogos embernek „csak a kapu **fióka-ajtaját** nyitják ki, magát a kaput pedig csak lovasoknak, szekereknek.” Innen délnyugati irányban vastag kőfal húzódik fel a **Bethlen-bástyáig**. Magába a várba az **alsókapun**, s azontúl a **felsőkapun** lehet bejutni, „mindkettő függő-hidas vagyis emelcsős lévén, mellettök egy-egy romladozó hitvány darabantházzal.” A **kisebb tömlöcz** mellett elhaladva érjük a **pattantyus**, odább a **vice-porkoláb házát**, majd az erős bolthajtású kétajtós **nagy tömlöczöt**. Megállunk egy pillanatra a **tárház** előtt, **két sütőkemence** van nem messze tőle. Az **ecetes-ház** is itt van a közelben. A vár keleti szegletén emelkedik a **Szent Tamás-bástya**. Kis **búzatartó házacska** van mellette, meg három **pince**, meg a **vasasház**. Közöttük az **esővíz kútja**, mellette egy külön ház, odább a **pitvar** s a belőle nyíló szoba. Szemben vele, az északi oldal falmentét a **pártázott mennyezetű palota** és az **asszonyháza** foglalja el „kívül-fűtő jó mázas kemencével, s benn ütött kopott bútorzattal. Erre nyílik a **leányok háza**, odább az öt **darabantház**, majd a **széntartóház**. A **Csonka-torony** mellett a **Czejtház** (= Zeughaus, fegyverraktár), majd a **porkoláb háza**, külön hozzáragasztott házacskájával.” Körülönözünk. A várudvart orsós folyosók kerítik. „A vár zsendelyfödele elsenyvedt, régi, likacsos, mint a házaké, palotáké és öregházaké is, annyira nem viseltek rájuk gondot. A palota sarkán ékeskedő óra is régóta nem üt, lévén már rég ideje, hogy dajka nélkül és olaj nélkül szűkös.”

4. I. Rákóczi György fejedelem rendeletére, Déva várának elhanyagolt falait kijavítják. A már kijavított várat ábrázolja Giovanni Morando Visconti mérnöknek, a császári hadsereg építészének Déva várát ábrázoló 1699-ben készült rajza.

**Déva vára és városa déli oldaláról vett e képet
Giovanni Morando Visconti olasz mérnök 1699-i rajzáról
rézbe metszette brassói Welzer István.**

Szalárdi János **Siralmás magyar krónikája** felvilágosít, hogy mit újítottak a váron:

„Déva várának, hogy a napnyugat felől való nagy hegyek nyakárul majd szintén kapuja elibe, és onnan éjszak felől dél felé aláforduló várútjára láthatnának és lőhetnének, s a ki-s bemenetelbe nagy akadályt is tehetnének, annak orvoslására, az ott való kősziklának stílusához képest, egy igen temérdek kőfalú bástyát raktatt; és noha a felső várba menő kősziklákkal kivágott igen nagy és szép s jó italú híves vizet tartó csatornakút, s az alsó kapu előtt is csak közel nagy bő vízzel kifolyó gyönyörűséges folyás volna: mindenkorral a várnak közép felmenő kerítése tájatt, által a kősziklán eleven kútat is vágatni és lyukasztani akarván, egynehány esztendők alatt majd huszonöt ölibig alávágatta vala, de ezt félbehagyatta vala.”

5. Bethlen Miklós 1660-ban részletesebb leírást hagyott a dévai várról Memoires historique-jében. Eleget ábrándozott itt az ódon falakon reménytelen szerelméről Bánffy Ágnesről, Barcsay Ákosné fejedelemasszonyról. A vár alábbi leírása a Memoires historique 1736-i amsterdami, eredeti francia nyelvű kiadásának, egy 1804-i kolozsvári magyar fordítása után, a Hunyad

megyei Történelmi és Régészeti Társulat XVI. Évk.-ben jelent meg:

„A dévai vár a legjobb erősség egész Erdélyben, és tán mondhatnám, volt egész Európában a bombáknak feltalálása előtt. Ide mégyen az ember egy lankás hágó úton, mely is vezet toronyformára építetett legelső strázsák házához, és amely mintegy száz embert befogadhat; ezt meghaladván, méggyen az ember egy kőből, vagyis inkább kősziklából (álló) készítetett hidra, mintegy ötven ölnyi mélységű és hatvan ölnyi szélességű kemény kősziklába bevágott várárkán keresztül; ezt meghaladván, újra az elsőhöz hasonló strázsaházhöz, onnan mintegy húsz ölnyi boltozaton keresztül menvén, meggyen béké az ember a várnak udvarára, melynek is kerülete száz ölt; ennek közepében vagyon egy jó nagyocska tó (egyesek szerint itató), a lovak és marhák itatására, mely is telik meg az eső és elolvadt hóvíz által; de midőn ez nem elégséges, vagyon két kút, jobbra és balra, melyből a víz nagy keréken ökrök által vonatik; ezen kutak igen mélyek, de az italra igen jók; vagyon még ezen kívül egy kis haltartó is, amelyben sok pisztrángok tartatnak; ennek mellette jászoly módjára font ráktartóhely is; ebben mindenkor sok rág, az ahhoz készítetett, egybenkötött csomófák alatt találtatik, csak egy ilyen csomó fát felemel az ember, és százanként találja alatta a rákokat; itt szaporodnak és tápláltatnak a majorság oda hánnyt bélivel, igaz, hogy majd minden nap a vizet változtatni és a jászolyt tisztítani szükséges. Az egész várnak körüllete alatt boltok, üregek vagynak; azon folyul élés-tartó helyek és pajták, az hol az életre minden szükségesek, úgy a marhák és lovak is tartatnak. A négy szegeletében ezen várnak van négy grádits, melyeken a körül lévő folyosóra és a körös-körül levő lak-szobákba, és töltésekre lehetne. Mind ezek oly kemény kőből és kősziklából vagynak alkotva, hogy semmi repedést, egymástól való elválaszt azokon nem láthatni; a töltés is, amely ezen egész épületet elfedi, oly ép és erős, mintha csak mostan építetett volna; holott ezen vár emlékezetlen időknek előtte építetett.”

A várbeli kutak valószínűségét Schuster Márton kétségbe vonja. Igaz, hogy Bethlenen kívül kortársa, Szalárdi János is említést tesz a várbeli kutakról, és összeegyeztetve kettőjük leírását a kutak helyének meghatározására vonatkozólag, sokakban kétély támadt. A várudvari „jó nagyocska

tó” is kétségessé válik, ha arra gondolunk, hogy a várudvar alapját nyers kőszikla képezi, amelyen sehol tó nyomai nem lelhetők. A víztárolás azonban valamiképpen meg kellett legyen oldva.

Az 1640. évi inventárium rövid említést tesz egy „esővíz kútjáról”. Ennek helyét többet az utolsó renoválás idejében feltüntetett ciszternával azonosítják, ahol 1910-ben a Dávid Ferenc emlékfülkét alakították ki. A börtönök pedig éppen vele szemközt az északi oldal földszintjén voltak elhelyezve. Vannak azonban olyan nézetek is, hogy valamikor lehetett a várnak más helyen, még egy víztárolója. Erre egyébként Bethlen Miklós is utal. Reméljük, hogy a felmerült kérdés megoldására a régészeti ásatásoktól kapunk majd kielégítő választ.

A szinte bevehetetlen dévai vár Achilles-sarka a kisszomjaztatás volt. A benne, akárholt is tárolt ivóvizet kívülről kellett a várba vinni. Ez a probléma merülhetett fel. Próbálták megoldani kútásással, ami Szalárdi szerint nem sikerült, és nem is sikerülhetett.

6. 1713-ban, a császári katonai kormányzat várépítési célokra 50 ezer forint adót vetett ki Erdélyre. Gróf Steinville István császári generális innen intézve Gyulafehérvár építését is, a dévai vár alatt, futóárkokkal, csillagbástyákkal megerősített földvárral látta el az ún. „Sáncot”. Kiegészítette a vár külső védműveit, helyreállította a kapukat a csigavonalba haladó dobogókkal és boltozott lejárót készítetett a várudvarról a keleti bástyához. A Kálvária-szíklát is ő erősítette meg. A keleti és nyugati részen egy-egy új bástyát emeltetett. A nyugat felé, máig látható kazamatákat, sütőházat és lakóépületeket is mind ő tervezte. Alatta ismét lakhatóvá vált a vár, melynek lőrései és egész támadó vonala a dévai utcák ellen irányult. Ezért Déva régi főutcái mindenkorban a vár felé igyekeznek.

A vár épületeiről lefolyó vizet egy csatornába vezettette. Ténykedéséről a ciszterna fölé elhelyezett, ma már nem létező következő felirat tanúskodott.

ME AEDIFICAT STEINVILLE ILLIS VT PORRIGAM VNDAM
SINCERE QVI CVPIVNT TVRCAS ARCEMQVE TVERI
FORTITER INDOMITOS QVOQVE DEBELLARE REBELLES.

(= Építette Steinville, hogy azoknak használjon, akik innen a törököt legyőzni, a várat hősiesen védeni és a vad lázadókat is megtörni akarják.)

Steinville minden előzetett a kuruc szellemű magyarság elnyomására, Erdély várépítészetében azonban feltűnő nyomokat hagyott maga után.

7. 1751-ben gróf Braun Miksa Ulisszes erdélyi hadparancsnok végeztetett újabb erősítéseket a váron, amiről az alábbi ma már nem létező kronosztichon tanúsított:

QVAE TEMPORA DESTRVXERVNT
VLISSES TRANSILVANIAE GENERALIS
SOBERTIA RESTAVRAVIT.

(= Mit az idők leromboltak, Ulisszes, Erdély tábornoka buzgalommal újjáépítette.)

A tüzérség fejlődésével azonban a vár stratégiai jelentősége nagyon csökkent. Huszti András szerint „inkább a föld népének fékezésére való”. 1800-ban gróf Mitrovszky főhadparancsnok javaslatára, az udvari tanács megszüntette vár jellegét. Felszerelését 150 bankóért elárverezték, s abból építette fel Pogány Franciska azt a házat, melyben 1871. október 4-én megnyílt az állami reáliskola, s mely épület később az állami elemi iskolának adott otthont.

8. 1817-ben a pusztulásnak indult vár annyira megtetszett az átutazó I. Ferenc császárnak és nejének, Karolina Augusztának, hogy elrendelték újjáépítését. 12 esztendőn át 216 ezer forintot fordítottak a restaurálásra, s 1829-ben elhelyezték a következő táblát, melyet mára már ismeretlen kezek eltávolítottak:

FRANCISCVS I RESTAVRAVIT
MDCCCXXIX
(= Újjáépítette I. Ferenc, 1829)

Kőváry László történész 1849-ben járt a várban, s leírja, hogy a déli épületek és az északiaknak is egy része lakhatóvá lett téve. A javítás azonban „meglehetősen ízlés nélküli hajtatott végre, de azért meg volt mentve.”

Részletesen beszámolt mindenről amit látott és hallott:

„A magas hegyre, nyugat felől három kapun keresztül járó csigaút vezetett. Ezen csigaút mekkoraságának elképzelhetésére megjegyzem – írja –, hogy csupán a legkülső kaputól a másodikig 856 lépést keringgett. A vár kapujához felérve, mely nyugatra feküdt, az út a mélyedés felett mintegy 50 lépéshosszú hídon vive be, mely hídnak egy része fel volt vonható.

A kapun belépve, pár ölnyi előudvar nyílt fel, hol az őrség tanyázott. Beleebb, egy négyszögű, körülépített, tágasabb udvara volt, melynek földje simitlan szikla. Ezen udvar hossza 50 lépés, szélessége jóval kevesebb. Az épületek fekvése nem tökéletes négyszög; a déli felén levők s az északi oldal egy része is fel volt építve, más két oldala rom vala. A déli, keleti és északi oldal fedél alá volt téve, mégpedig úgy, hogy az esővizet róla mind befelé vezeték, s kútba fogák fel, melyet I. Rákóczy György kezdett, s 25 ölnyi mélységre be is hajtatott volt, s mi Steinville alatt ismét helyre lett állítva.

A vár épületén kívül, kereken, a várat egy 3-4 öl szélességű tér folyá körül, mit egy törpébb várfal övezett, melynek köralakja nem egészen tojásdad. Ezen várfalon kívül, a csigautakat is kőfal védette.

Visszatérve az épületekre: a vár északkeleti szegletében még ott rom-ladoztak a rendetlenül össze-vissza épített apró szobák. Még mutatták a kincstár-szobát; a déli oldal alatt a kápolnát, igen az állandalmi börtönt, hol többek között Dávid Ferenc, az erdélyi reformatio typusa, ki mint katholikus született, azután lutheránus, később református, végre unitárius lett, s kit mint első unitárius püspököt, vallásbeli újításért a tordai és fehervári zsinat halálig való rabságra ítélt, s itt 1579-ben elhala.

Mondják, hogy egy alagútja is lenne, melyen át a hegy alatt fekvő katonai sütőházhöz lehetne kimenni.

Oltalmi tekintetben, mostani löszereink ellen, nem volt valami nagy fontosságú. Mikor a császáriak 1849 tavaszán Erdélyt idehagyták, benne egy 200 főből álló őrséget hagytak, három ágyúval. Előbb báró Bánffy János

czerniroztatá, később Forró ezredes ostromolta. A várbeliek sokáig fenn-tartották magukat: még nem annyira jutottak, hogy vizök mosásra nem is juta; élelőmben, főleg sóban is megfogyatkozának. Forró végre apró ágyúi helyébe egy 18 fontost vonata dél felöl azon helyre, melynek e hegylök kifolyása s erre az őrség, magát szabad elmenetele, lefegyverzés feltétele alatt, pünkösdi vasárnapján, 1849. május 27-én megadta. A puskarapor pár hónap múlva, augusztus 13-án felrobbant, s a vár, mely a Maros partjának oly sokáig kulcsát alkotá s hajdan a zászlós uraságok sasfészke vala, ismét romba süllyesztetett.”

9. Blockner Gyula műépítész, a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat XIV. (1903-1904-beli) évkönyvében, leírja a dévai váraknak, a XIX. század elején létező és napjainkban is, a romokon még felismerhető szerkezetét. Leírása szerint „a dévai vár, a német lovagvárák mintájára épült, amint ezt az a körfalú bástya is bizonyítja, mely a várfal délnyugati részében látható.”

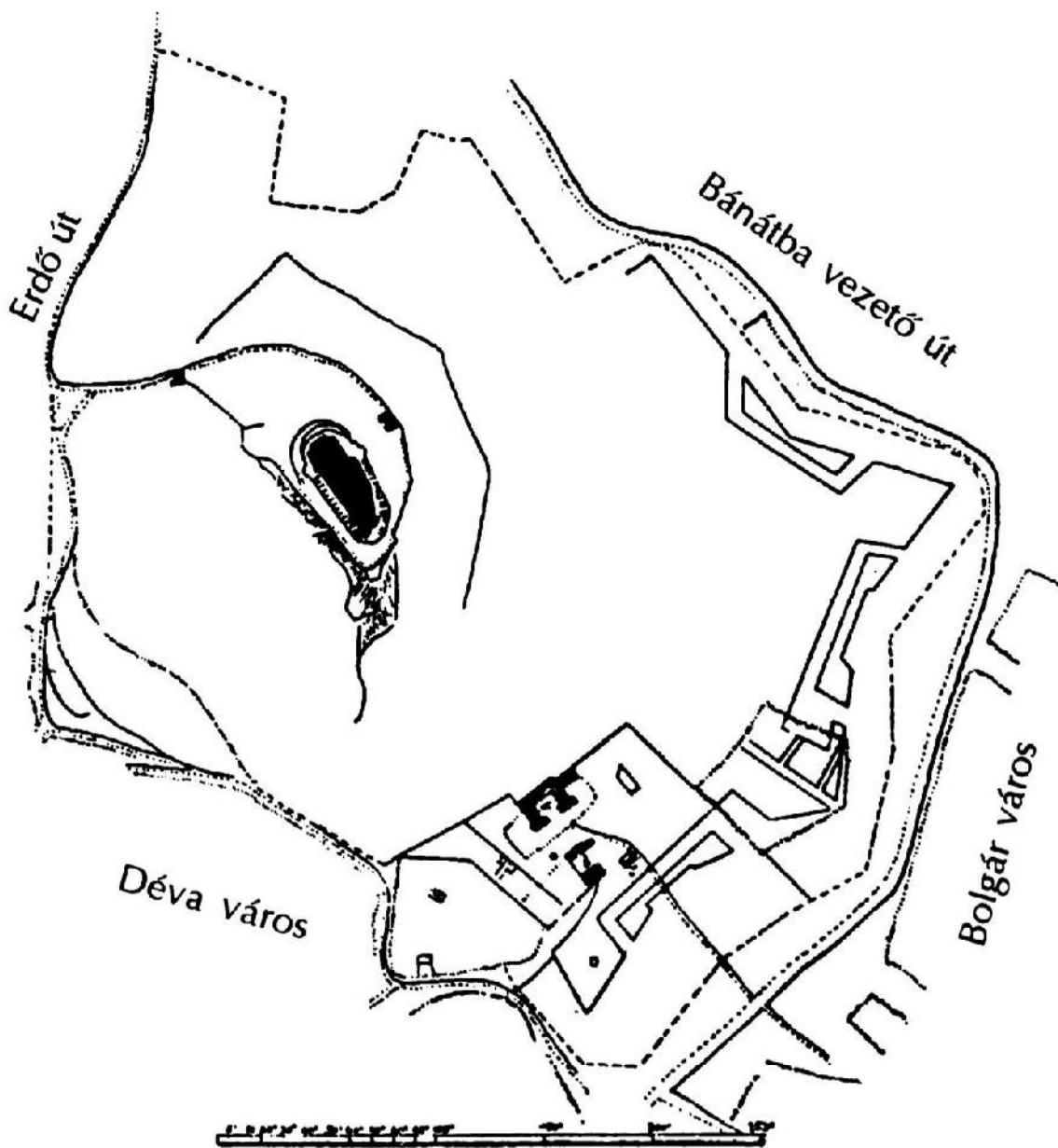
Blockner Gyula műépítészt a magyar vallási és közoktatási miniszter abból a célból küldte ki a dévai magyar állami építőhivatalhoz, hogy elkészítse „a vár romjainak, a további pusztulástól való megóvására szükséges tervet és állapotának a fenntartásáról gondoskodjék.” Déva várának szerkezetéről, a bécsi katonai levéltárból kezéhez juttatott, 1826-ból való 4 katonai tervrajz alapján összeállított részletes tájékoztatóját, 1903. december 5-én felolvasta a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat választmányi ülésén.

A tájékoztatás anyagát az 1904-ben, Déván kiadott, XIV. évkönyv 25-36. oldalán leközölték.

1826-ban a vár, az általa megjelentetett, alábbi tervrajzok alapján, a következőképpen festett:

Az 1-es számú vázlat, a Várhegynak és közvetlen környezetének helyszíni rajzát szemlélteti. „Középen, a hegy tetején van jelezve a vár, kerítő falaival és külső kapuival együtt; továbbá a délkeleti végénél levő sziklafal. Alatta a lábánál levő földerődítmények és az őrház, parancsnoki lakás és élelmezési raktár alaprajzaival, melyek az ún. Gyakorló-tér

délnyugati szegletén voltak. E helyrajzon jelezve van továbbá Déva város helye, s az Aradi-út is (Str. Horea), melyet a tervrajz Bánáti-útnak nevez.”

1-es számú vázlat: Helyszínrajz

A 2-es számú vázlat a vár földszinti alaprajza, amely azon falak és helyiségek alapjait tünteti fel, amelyek 1826-ban megvoltak, s amelyeknek nagy része romokban ma is láthatók. „A várba azon menedékes lejtőjű hegynyereg tetejéről vezetett fel az út, amely a Vár-hegyet a Szárhegy

északi és északkeleti nyúlványaival összeköti. Erre pedig Déváról, a Sváb-utcából (Str. Gh. Lazăr) és az Aradi-útról a Kolc felől vezetett fel az út, míg a mai szép sétautak el nem készültek.

Hol az említett hegynyereg a várhegyhez csatlakozik, azon a ponton van az **alsó kapu**, mely vízszintes fedésű boltozatos átjáró. Külső íve, amint most is látható, félkör alakú, a belső pedig segmens zárású. Belső oldalához bal szegleténél csatlakozik a **külső várfal**, mely északnyugat és észak felől félkör alakban a meredek sziklafalig folytonosan emelkedve keríti a várat a meredek hegyoldalon. Állapota nagyon gyarló, mi valószínűleg inkább annak tulajdonítható, hogy a közeli lakosok bontogatták és köveit elhordották építőanyagnak. A vár északkeleti szegleténél levő szögletes bástyaszerű falkiszögelléstől a **külső várfal** vízszintesen vonul el a vár déli oldala előtt, mígnem a délnyugati bástyából kiindulólag a lejtőn lehaladva, visszajut a külső kapu belső jobb szegletéhez.

A délnyugati **szegletes bástya** s mellette egy boltozatos **pincészerű helyiségek** a tüzérség és ágyúk számára épültek.

E várfalakat leginkább vékony mészhabarcsba rakott kőlemezek alkotják, melyek a Várhegyből kerültek ki. Csak ritka helyen találunk nagyobb kőtömegeket befalazva. A falba rakott kőlemezek az alsó és középső kapuk között nem vízszintesen vannak lerakva, hanem a Várhegy oldalának, a fal irányában való emelkedésével párhuzamosan.

A külső fal mellett, a külső kaputól mintegy 300 lépésnyire a **középső kaput** mutatja az alaprajz, melynek homlokívei teljesen egyezők a külső kapuéval. Mellette a vár felől az őrség számára boltozatos helyiség van építve.

A középső kaputól még csak 50 lépésnyi távolságig emelkedik az út. Azontúl megszűnik emelkedése. Az emelkedés végétől, egy félkör alakú kettős fal nyomai láthatók. Ezek között **fedett lépcső** vezetett fel a vár északi végébe, ettől néhány lépésnyire van az említett bástyaszerű kiszögellés, melyről igen szép kilátás kínálkozik a Maros medencéjére.

A déli oldalon újabban csinált kezdetleges feljáró mellett elhaladva, a vár délnyugati és nyugati sarkánál, egy második külső falat találunk. Ezen belül vezetett az út a **felső kapuhoz**, mely előtt felvonó híd volt. Érdekes

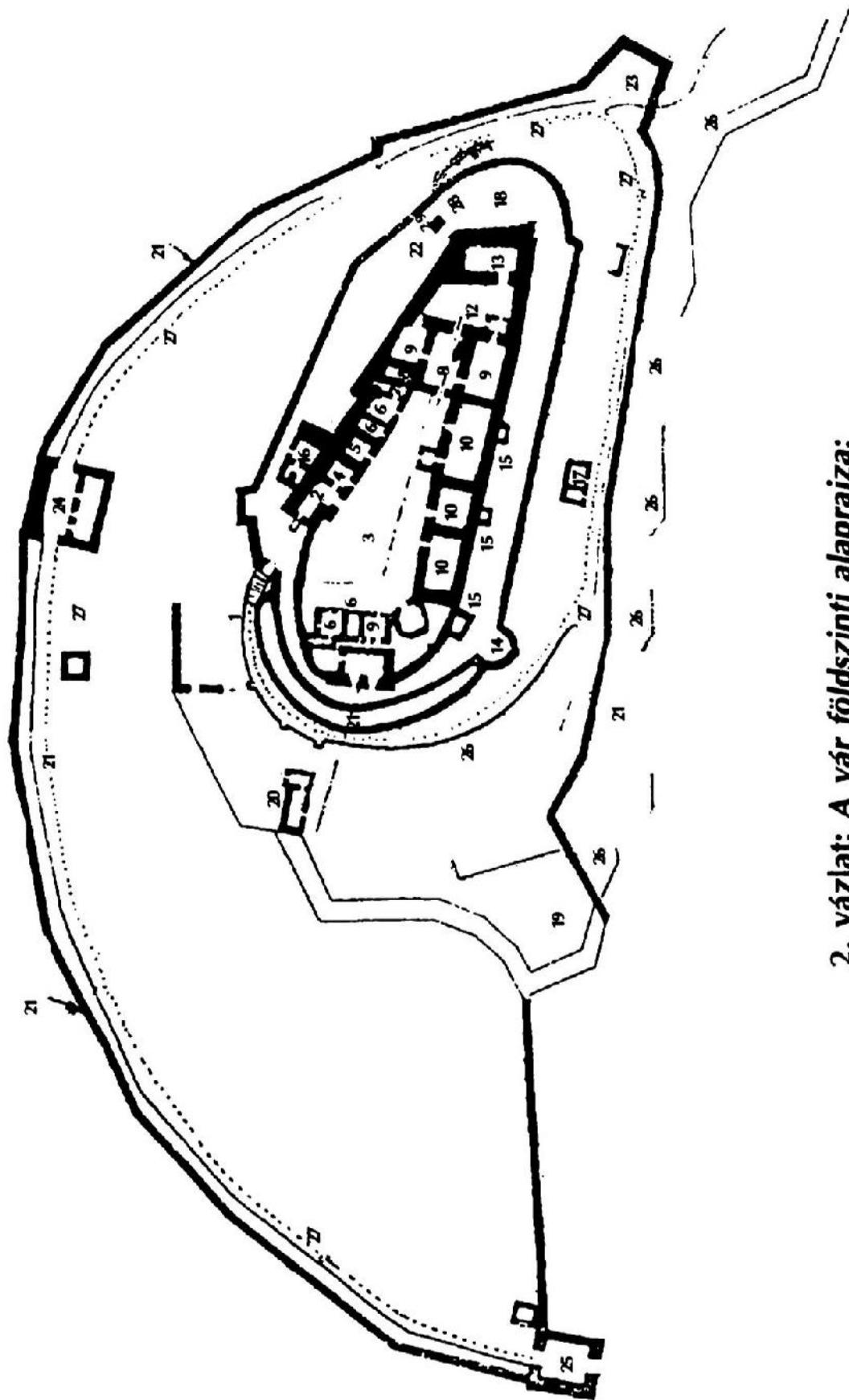
jelenség építési szempontból, hogy e kapu falán a teherhárító ív igen tökéletesen van alkalmazva. E kapu a vár belső falába van építve. Ezen át, még nem jut be az ember a várépületbe, hanem előbb a belső kapun kell átmenni, mely szintén köríves boltozat alatt vezet el.

A várépületet közvetlenül körülvevő **várfal** délnyugati része kettős, úgy hogy ezen az oldalon 4 fal védte a várépületet, ami érthető, hiszen a természet ezen az oldalon gondoskodott legkevésbé a védelméről.

A **várépület** északkeleti vége felé elkeskenyedő, délnyugati vége felé kiszélesedő, hosszúkás épületnégyszöget alkot, melynek északnyugati szárnya a belső kapunál megszakad s az épületnégyszög nyugati csúcsáig egy fallal folytatódik. Az épületnégyszög délnyugati végén kör alakú külső fallal van ellátva, s belőle a két hosszú és az északkeleti végső szárny egyemeletes, a délnyugati végső szárny csak földszintes. Azonban ennek megfelelőleg az északkeleti véghez is csatlakozott egy földszintes rész, melynek legszélsőbb részét a lövőszerek tára és a továbbit egy üres tér (várszeg) foglalta el. Így tehát a szimmetria legalább némileg helyre volt igazítva.

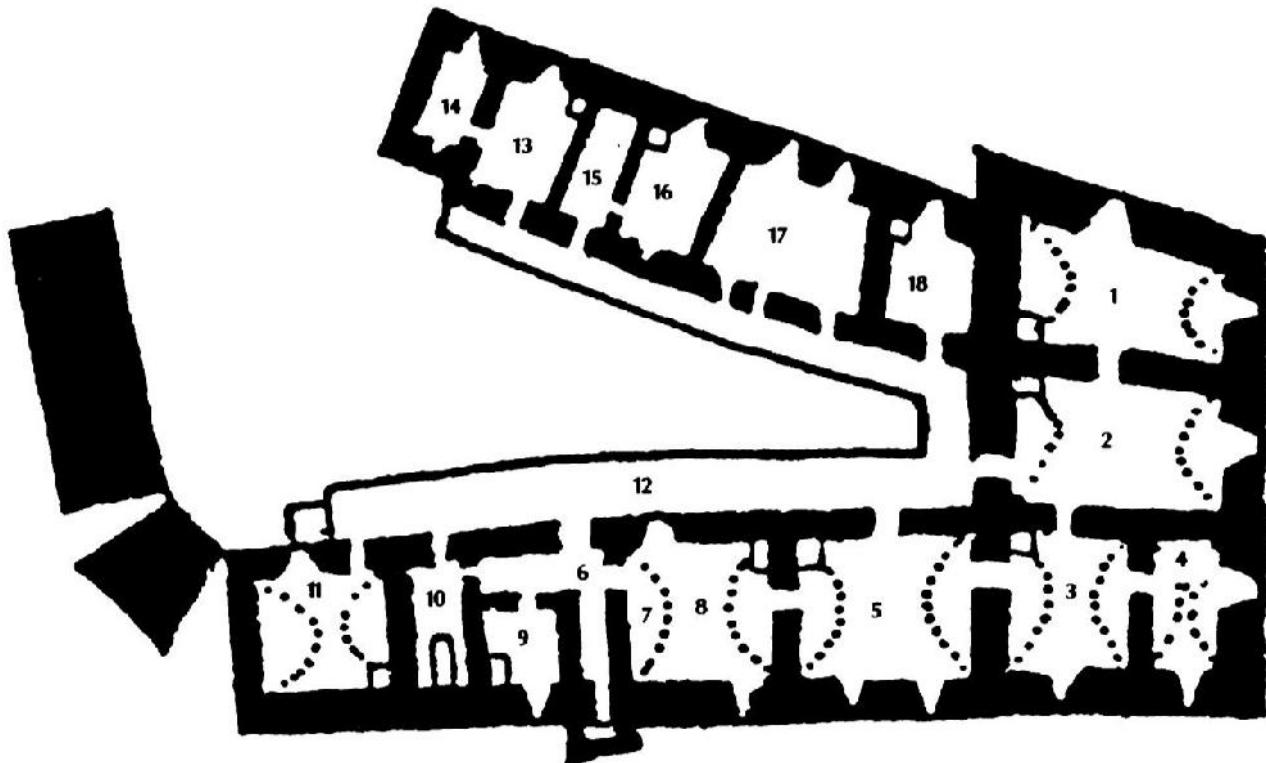
A várépületbe a belső várfal mögül, csupán a belső kapun volt bejárás, melynek boltozatos alján befelé haladva, egy rövid keresztfolyosóba jutottak, melyből jobb felé a várudvarra, bal felé az őrszobába vezetett kijárást. Az udvar talaja sziklatalaj, alakja a zeg-zugokat leszámítva, nyugat felé szélesedő hosszúkás négyzet volt, melynek a délnyugati szögénél volt a **vízgyűjtőmedence** (ciszterna). Kútnak a tervrajzon nyoma sincs, az udvar talaja is ellent mond annak, hogy ott lehetett volna kutatásni, így tehát valótlannak kell nyilvánítanunk azt a közhiedelmet, hogy a vár közepén egy mély kút volt, mert biz ott csupán a lehullott esővíz felfogására és összegyűjtésére szolgáló medence volt, s az sem az udvaron.

A földszint 15 helyisége közül nevezetesebb az északnyugati oldalon levő 5 szoba, mely a 7-es számú sötét fülkével együtt börtönhelyiség volt, s nem valószínűtlen, hogy az Apor vajda (Kán László) fogáságába jutott Ottó király 1307-ben, mint Dávid Ferenc, az unitáriusok apostola a XVI. században, ezek valamelyikében voltak bezárva. A többi helyiségek szerkamrák és pincehelyiségek voltak, amint a földszintet ábrázoló 2-es számú vázlat mutatja.”

2. vázlat: A vár földszinti alaprajza:

1. A felső kapu a felvonóhíddal.
2. Belső kapu.
3. Várvadász.
4. Őrszoba.
5. és 8. Börtön.
6. Lakások.
7. Átjáró.
- 9-10. Szertárak.
11. Ciszterna.
12. Felsővárszeg.
13. Puskaporraktár.
14. Puskaporos torony.
15. Kézi szertárak.
16. Sütőház.
17. Mosóház.
19. Az ágyúütegek bástyája.
20. Tüzérek helye.
21. Külső várffal.
23. Keleti bástya.
24. Középső kapu.
25. Alsó kapu.
26. Külső védőművek.
27. Fejárok út.
28. Körlepcso felső nyílása.

3. vázlat: Az emelet alaprajza

1-4. és **11.** Legénység szobái.

13-18. Tüzérek, legénység és egyéb lakók szobái. **5.** Várkápolna.

6-8. Tiszti lakás. **9.** Tábori pap lakása. **10.** Konyha. **12.** Folyosó.

A harmadik vázlat az emelet alaprajzát mutatja. „Ez kisebb terjedelmű volt a földszintinél, mert amint előbb említettük, a két végen hiányzott az emelet. Állott összesen 18 helyiségből, melyek előtt folyosó vonult el az épület 3 belső oldalán. E szobák, a katonák és tisztek és a tábori lelkész lakásaiul szolgáltak, csupán a délkeleti szeglet közelében levő, egyik tárgasabb helyiség nem, mert ez volt a kápolna.”

A 4. vázlat a vár épületének DK-DNy irányban való hosszú irányú met-szetét ábrázolja: „erről látható, hogy magassági irányban mint helyezkedtek el egymás fölött a vár építményei. Az A-val jelzett oldalon van a külső kapu, fentebb a tüzérek bástyája s még fentebb a felső kapu a belső fallal s legfelül a várépület falai. A B-vel jelzett oldal felöl, a várépülettől számítva a fegyvertár falai, a belső várfal és a keleti szegletbástya a külső várfalban.”

„A 2-ik vázlaton a délnyugati külső várfalon kívül jelzett falak, a váron

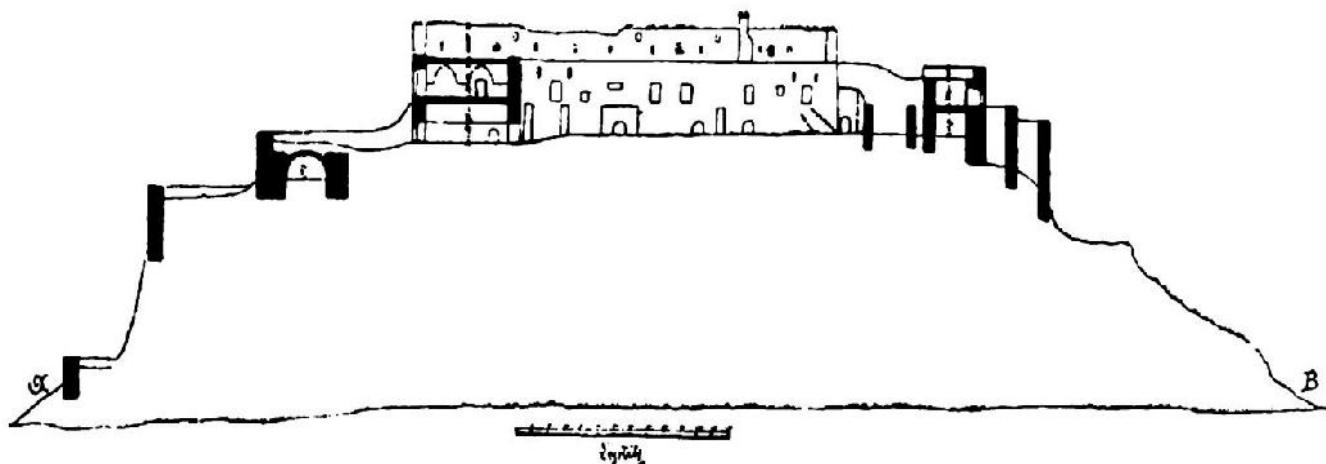
kívül épített vagy építeni kezdett védőművek helyét mutatják, melyek közül ma a szenteknél levőt kivéve, a többi jórészt el van pusztulva.”

10. Floca Octavian hasonló leírást ad a vár szerkezetéről. Véleménye szerint a második kapu felett, a Várhegy legfelső teraszán, a nehéz tűzfegyverek számára lőrésekkel ellátott, délre, majd nyugatra irányuló külső várfal a XVII. században épült.

A vár délnyugati sarkát uraló félkörös bástyát is XVII. századinak tartja.

A vár északnyugati sarkában, a várudvarba vezető boltos kapu épülete – szerinte úgy a késői gót stílusra, mint a reneszánszra jellemző elemeket is őriz.

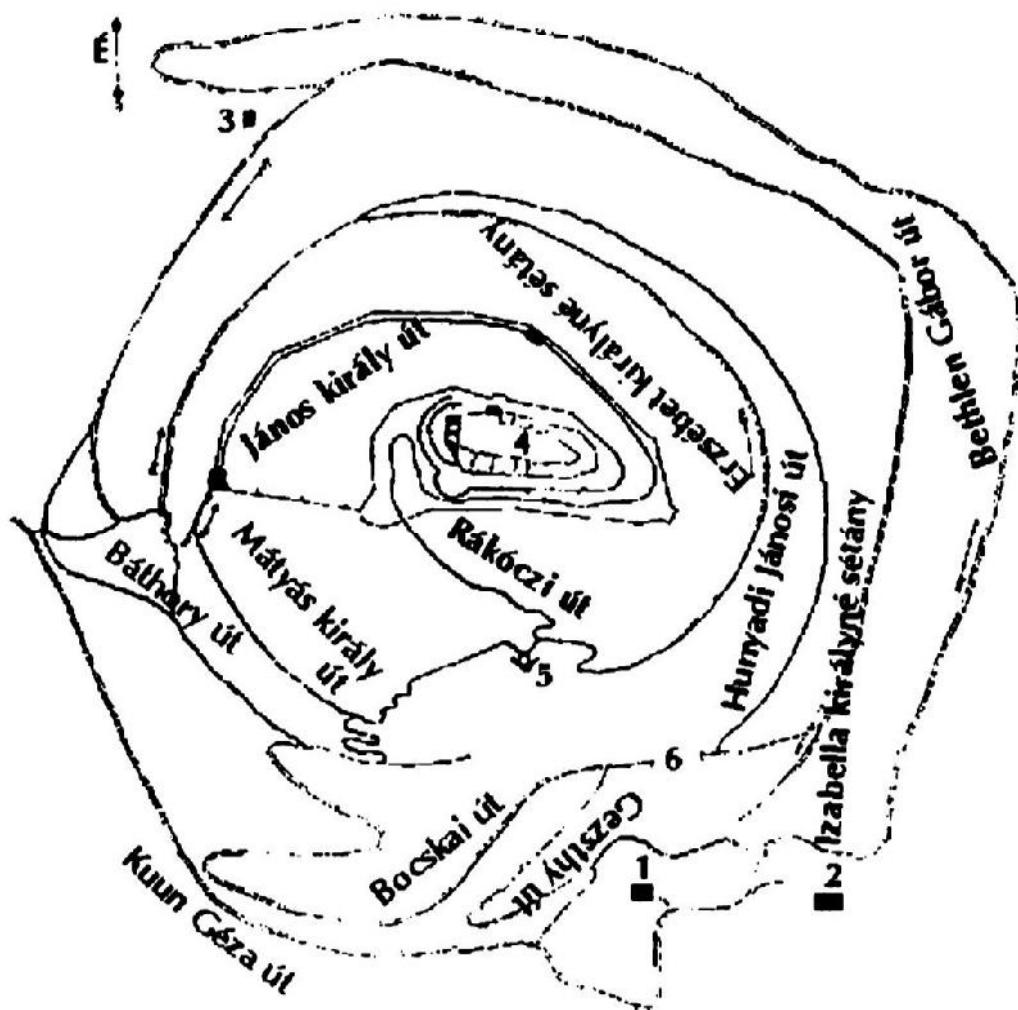
A nyugati épülettömböt – véleménye szerint, különböző korszakokban építették. A XV. században épült földszintre, a XVII-XVIII. században építették fel az ágyúk, tüzérségi kilövések számára kiképzett felső épületrészét.

4. vázlat *A vár metszete hosszában*

A szabadságharc alkonyán, az 1849. augusztus 13-án felrobbant vár dűledező falai, azóta komor méltósággal tekintenek a Várhegy lábánál gyorsan fejlődő városra és környékére. A Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társaság, hogy megmentse a pusztulástól, megvásárolta és Hajduczky József főrealiskolai tanár nagy buzgalommal kényelmes sétányokat

létesített a Várhegy oldalaira. Gróf Bethlen Miklós főispán hathatósan támogatta Hajduczky József fáradozásait, s Parragh Gábor erdőmester közreműködésével gyönyörű ültetvényeket létesítve, legszebb üdülőhelyeink egyikévé varázsolta a Várhegyet.

Magyarázat

1. Órház.	5. Kálvária (1 órai séta).
2. Szertár.	6. Alagút.
3. Lövölde (1/2 órai séta).	= Fősétány
4. Romok (1 1/4 órai séta).	_ Melléksétány

A kialakított vársétányok akkori elnevezéseit a birodalomváltás után lecseréltek, és a sétányokat színekkel jelölték meg.

A XXI. század első éveiben a Polgármesteri Hivatal felvette a vár restaurálásának merész ötletét, ami a 2002-2004 közötti időszakban, a vársikló felszerelési munkálataival kapcsolatosan egy nagyméretű régészeti kutatáshoz vezetett.

2004. november 21. mérföldkötet jelentett a várlátogatás történetében. Befejezték a vársikló felszerelési munkálatait. A dévai Várhegy meredek lejtőjére épített vársikló az ország első ilyenszerű megvalósítása lett, Európa legnagyobb szintkülönbséggel működő siklójaként említik. A siklókabin a Várhegy lábától indul és a 369,5 méter magaslati pontra, a keleti bástya közelébe érkezik; három perc alatt 278 m utat tesz meg, befogadóképessége 16 személy (1200 kg). A szerelvényt az osztrák Doppelmayr-cég gyártotta 2003-ban. A vársiklót a város 58 milliárd lej, 2008-ig megtérítendő kölcsönből valósította meg; 58 milliárd lej értékben bocsátott ki kötvényeket, ebből fedezve a 2008 áprilisáig visszafizetendő kölcsön részleteit.

2008-ban rátértek a vár átfogó revitalizációs tervének, egy összetett tanulmánysorozat alapján készített dokumentációs anyagának az összeállítására. Ennek érdekében egy széles körű kutatócsoport áprilistól novemberig részletes régészeti ásatásokat végzett a vár központi, legrégibb részén, az első várövön belül.

A Várhegy legnagyobb részben erdővel fedett 31 hektáros területét rendkívül gazdag és változatos növényzet borítja. Természetvédelmi, geológiai és tájvédelmi területté nyilvánították. A középkori vár egykor épületének mohos kőhalmaza és a düledező várfalak pedig a kegyelet zarándokhelyévé váltak és nemcsak az ország legtávolabbi részéből, de még a határon túlról is, nap mint nap, nagyszámú érdeklődő látogatja.

A XIII. századi középkori váregyüttes (*Cetatea medievală Deva*) jelenleg a város tulajdonát képezi, és a Művelődési és Vallásügyi Minisztérium Történelmi Műemlékek Országos Intézetének 2004-ben összeállított történelmi műemlékek című jegyzékében 137 sorszámnál LMI 2004-HD-II-A-03216 kódval hivatalosan történelmi műemléknek van beiktatva.

Forrásmunkák

1. Balkányi Ernő: A dévai várrom. A dévai polgári leányiskola XIX. (1911-1912) értesítője
2. Balázs Béla: Adatok a dévai Várhegy őstörténetéhez. Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat XXI. Évk., 1912
3. Benkő József: Hunyad megyéről – Transsilvania Specialis – 1780-ból. Hunyad megyei Tört. és Rég. Társulat XII. Évk., 1901
4. Blockner Gyula: A dévai vár a múlt század elején. Hunyad megyei Tört. és Rég. Társulat XIV. Évk., 1904
5. Floca Octavian: Cetatea Devei. 1937
6. Floca Octavian – Bassa Benjamin: Cetatea Deva, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1965
7. Kiss Gábor: Erdélyi várak, várkastélyok – Panoráma
8. Kőváry László: Erdély régiségei és történelmi emlékei. Kolozsvár, Stein János M. Kir. Egyetemi Könyvkereskedés, 1892
9. Rusu A.A.: Castelaria Carpatica, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2005
10. Rusu A.A.: Donjoane din Transilvania. Acta Musei Napocensis; vol. XVII., Cluj-Napoca
11. Schreiber István: Déva vára, Dévai EMKE-füzetek 1., Corvin Kiadó, Déva, 2005
12. Szabó Imre: Die burg von Deva, Hunyad megyei Tört. és Rég. Társulat, 1910
13. Szinte Gábor: Déva vára
14. Téglás Gábor: Hunyad megyei kalauz. Erdélyi Kárpát Egyesület, 1902, Kolozsvár
15. Dr. Veress Endre: Déva vára és uradalma I. Rákóczi György fejedelem idejében, Hunyad megyei Tört. és Rég. Társulat XVI. Évk., Déva, 1907
16. Dr. Veress Endre: A dévai vár és curia 1640-i összeírása. Hunyad megyei Tört. és Rég. Társulat XVI. Évk., Déva, 1907

Déva vára

Régészeti kutatások a harmadik évezred elején

Dr. Ferencz József László

Déva vára, városunk jellegzetes műemléke, az utóbbi években mintha újra feléledne. Egy eleinte lehetetlennek és megvalósíthatatlannak tartott elképzelés, végül is megkönnyítette a várromokhoz való feljutást. A vársikló kabinja egy nyári nap folyamán (és nemcsak) száz és ezer turistát szállít fel a várba; 278 méter hosszú pályán 158 méter szintkülönbséget jár be. A vársikló városunk megszokott látványossága lett, amin manapság már senki sem csodálkozik.

A vársikló mellett, a várfalakat borító faállványzat, de a mohos várfalak között munkálkodó, széles körű, szakemberekből álló csoportok jelenléte is ezt a benyomást keltik. A megdermedt erődítmény számára, mindenek egy új korszak kezdetét jelzik, s mint a mesében, a több mint másfél évszázaddal ezelőtti robbanás következtében, tragikusan megszakadt történetének felelevenítését és folytatását.

1. A 2002-2004 közötti időszak régészeti kutatásai

A Dévai Polgármesteri Hivatal abbeli szándéka, hogy Déva várát egykor nagyszerűségében, legalább részben visszaállítsa, a harmadik évezred elején, egy nagyméretű régészeti kutatási-kampány szervezéséhez vezetett. Az első ilyen irányú lépés, a vársikló felszerelési munkálatainak elkezdésével volt kapcsolatos. A kutatások a Várhegy két különböző (egymástól független) övezetében folytak: egyrészt az első várövön belül, másrészt a Várhegy keleti lejtőjén.

Az első célkitűzés a vársikló megállója helyének a megállapítása volt. A kutatások addig nem ismert helyiségek azonosításához vezettek, meg-

hiúsítva a sikló megállójának épületét a műemlék első várövén belül, az eredeti elgondolás szerint elhelyezni.

Részben átkutatták a műemlék udvarát is, azonosították burkolatának (kövezetének) egyes részeit.

Ha az ezt követő kutatásokhoz viszonyítva ezek kisebb terjedelműek is voltak, rendeltetésük teljesült, az objektum tudományos potenciálját is beleértve.

A második övezettel kapcsolatosan, figyelmet érdemel a sikló egyik tartóoszlopának ásásakor, az innen azonosított történelem előtti cseréptörökékek megjelenése. Türelmes és odaadó munkával, a régészek feltárták az eneolitikumból* származó lakóhelyet, kiegészítve a már ismert megállapítást, hogy a Várhegy teraszai már e korban is lakott, jelentős helyek voltak.

Mind a két objektumot a Dévai Dák és Római Civilizáció Múzeum régészei kutatták, az ásatásokból begyűjtött közvagyont képező tárgyakat, főleg cseréptörökékeket, az intézmény gyűjteményében őrzik.

2. A 2008-ban folytatott kutatások

A Dévai Helyi Tanács és a Polgármesteri Hivatal abbeli határozatát, hogy a város e jellegzetes történelmi objektumát turisztikai szempontból hasznosítani akarják, nagyban alátámasztotta a vársikló elért sikere. Rátérhettek a második és legnehezebb szakaszra, a műemlék átfogó helyreállítási tervének, egy összetett tanulmánysorozat alapján, többek között a történészek által is készített dokumentációs anyagának az összeállítására.

Egy kompetens történelmi tanulmányt Dr. Kovács András kolozsvári egyetemi tanár állított össze, felhasználva a kolozsvári, budapesti és bécsi levéltárak anyagát.

Ezzel párhuzamosan, hatásosnak jellemezhetjük a régészeti kutatások nagyméretű felvonultatását. Daniela Marcu-Istrate asszonyt, a brassói Damasus-cég régésznevőjét nevezték ki a kutatócsoport élére. A csapatvezető szakember kiválasztásában, ennek bizonyított tapasztalata játszott főszerepet.

*eneolitikum = a neolitikum utolsó periódusa; országunkban a Krisztus előtti IV. évezredtől, a III. évezredig tartott; körézkor

repet. Marcu-Istrate asszonyt, a gyulafehérvári Római Katolikus Székesegyház, a nagyszebeni Huet-tér valamint a szilágysomlyói vár régészeti munkatelepeinek vezetőjeként tartják számon. A kutatásban dévai, vajdahunyadi, gyulafehérvári és segesvári szakemberek is részt vettek.

A terepen folytatott kutatások az első várövre vonatkoztak, és 2008 áprilisától novemberig, rekordidő alatt, különböző hőmérsékleti és nedvességi viszonyok közepette folytak. Pontosabban, a vár legrégebbi, gyakorlatilag a központi részére vonatkoztak.

A tevékenység több technikai nehézségbe ütközött. Egyes helyeken, az ásatás 7-8 méter mélységgig hatolt le, és speciális munkavédelmi intézkedésekre volt szükség. Ugyanakkor a kiásott nagy mennyiségű föld eltávolítása is szervezési kihívást jelentett. A régészek munkája azonban ezzel nem ért véget. A talált és begyűjtött tárgyak tanulmányozását, lerajzolását, lefényképezését, minden tárgy leírását és a tárgyegyüttesek értelmezését a múzeumban folytatják. Ez a tevékenység is hosszú időt vesz igénybe.

A következő években, az erődítmény másik két várövét is szándékukban áll felkutatni, hogy egy átfogó, általános kép alakulhasson ki a várról, és hogy a helyreállítási terv számára lehetőleg minél több információs adat álljon rendelkezésre.

A Várhegy oldalai, amint ezt az évek folyamán innen begyűjtött különböző régi tárgyak bizonyítják, már a történelem előtti időkben és a Dák Királyság idejében is lakott helyek voltak. A 2008-ban folytatott ásatások pedig megerősítették eddigi ismereteinket. A középkori egymást követő várépítkezések következtében, azonban amint ez várható volt, a régebbi épületszerkezetek legnagyobb részben megsemmisültek.

Mindezek ellenére, az ásatások folyamán, a Várhegy tetején, a kőfalak építése előtti, középkori faépületek nyomára bukkantak.

A kőerődítmény legrégebbi részét az első váröv keleti részén megtalált XIII. századi öregtorony (donzson) képviseli. Alapján belül rábukkantak a vár legrégebbi ciszternájára. A sziklába vágták és ha kisméretű is volt, annak idején fedezte a vár vízszükségletét. Később a vár méreteinek növelésével, emelkedett a vízszükséglet is, és egy másikat építettek.

Rábukkantak egy második, ezúttal négyszögletes toronyra is. Az előb-

bihez viszonyítva ez nyugatra helyezkedik el, és a vajdahunyadi Hunyadi várkastélyban található reneszánsz freskókhöz hasonló elemei révén vonta magára a figyelmet. Az említett falfestménymaradványok nem egyedüli reneszánsz elemei a dévai várnak. Az északi várfalon megfigyelhetők az e korra jellemző fecskefark alakú lőrések maradványai.

A Fejedelmi palota, ahogyan még ma is megfigyelhető, a vár központi, háromszobás, Erdély egyik legnagyobbnak tartott ilyenszerű épülete. Meg kell említsük innen a napjainkig, lehet, hogy éppen az elegáns és finom, díszes ablakkeret miatt fennmaradt egyedüli gót stílusú elemét a várnak.

A mostani kutatások alkalmával itt talált régészeti tárgyak között meg-említendő a középkori, művészi kivitelezésű fém-fegyveralkatrészek rend-kívüli nagy száma, ami egyáltalán nem meglepő, ha meggondoljuk, hogy egy nagyméretű erődítményről van szó. Nem kell csodálkoznunk azon sem, hogy nagyszámú kő- és vas-ágyúgolyót találtak.

A katonai jellegű tárgyak inventáriuma mellett, elég nagy számban háztartási jellegű tárgyakat is találtak, a vár történetének különböző szakaszaira utaló konyhakerámiát. És nem szabad elfelejtenünk a különböző személyi jellegű tárgyakat sem, mindenekelőtt a talált kerámiapipákat.

Régészeti nyomokat hagyott maga után az az esemény is, amelynek következtében Déva várának történelmi szerepe végleg befejeződött. A nyomolvasó szakemberek ezt is leolvasták. A 2008-as kampány idején, több csontvázra akadtak; véleményük szerint az 1849-beli robbanás áldozatai lehetnek.

A 2008-as kutatási kampány gyümölcsöző volt, sok előzőleg feltett kérdésre adott feleletet. A jövőbeni kutatások remélhetőleg más, még eddig nem tisztázott kérdésre adnak majd választ és szétoszlatják a még létező mítoszokat.

Déva vára Konszolidáció és rehabilitáció

Pop Anna Mária

Mi lesz veled, Déva vára? – hallani gyakran a feltett kérdést, különösen 2007 februárja óta, amikor városunk lakóinak nagy része megtekintette a dévai Művelődési Házban rendezett *Déva vára – jelen és jövő* című kiállítást. A bukaresti Ion Mincu Műépítészeti Egyetem V. éves hallgatóinak e témaúj diákterveit és makettjeit bemutató rendezvény pedig gyakorlatilag nem is kapcsolódott a dévai vár napirenden lévő tulajdonképpeni rehabilitációjához. Dr. Virgil Polizu egyetemi tanár, műépítész, a napirenden lévő műemlékvédelmi témát felhasználva, hallgatóinak képzését tűzve ki célul, egyúttal kreativitásuk mértékét is fel akarta mérimi. A dévai kiállításon, a diákok által kb. 30 benyújtott munkából, 8 érdekesebbnek tűnő munkát mutattak be.

Ami a vár tényleges felújítási munkájára vonatkozik, meg kell jegyezնünk, hogy ez irányban, pár évvel az említett kiállítás előtt, az első tervezet a Mihoc Cristina műépítész vezette ASAR Grup Kft. tervező intézmény készítette el. A Mihoc Cristina által szívügynek tekintett téma megvalósítása azonban egy szerencsétlen kimenetelű autóbaleset következtében, egy időre megszakadt.

A témát nélküle, a Polgármesteri Hivatal szorgalmazására, a cég újra felkarolta és Călin Ardeu építész vezetésével, mint menedzser, egy széles körű szakgárda bevonásával (tervező építész Pop Anna Mária; tartószerkezeti tervező a kolozsvári Dr. Szabó Bálint professzor, építőmérnök vezette UTILITAS Kft; a régészeti kutatásokkal megbízott Dr. Daniela Marcu-istrate vezette brassói DAMASUS Kft; Dr. Kovács András professzor a művészettörténeti kutatások; Dr. Virgil Polizu professzor, építész és Dr. Máté Zsolt építész, mint műemlék-építészeti tanácsadók) folytatták a megkezdett munkát.

A dévai tanács (vártulajdonos) által kezdeményezett felújítási program, ténylegesen csak 2007 végén indult el. Ekkor jelentek meg a várudvaron az első kivitelezők. A gyors beavatkozási munkálatokra a szatmári Mircea Lețiu vezette EURAS Kft. céggel kötöttek szerződést és hamarosan a felső vár külső falain megjelenő állványzat, mindenki számára nyilvánvalóvá tette, hogy a sajtóban már régóta hangoztatott program valóban elindult.

A statikus szakemberek véleménye szerint az 1849. augusztus 13-i robbanás következtében megroggyant várfalak, az idő vasfoga, a levegőszennyeződés és talán a nagymértékű turistalátogatás következményeként, hatalmas ütemben romosodtak, ami szükségessé tette a mihamarabbi beavatkozást, a várfalak sürgős megerősítését.

A tanácsi határozatok értelmében a helyi költségvetésből kell feltární, megerősíteni és kiépíteni a felső várat, a középső és alsó vár felújítására pedig uniós pénzeket pályáznak meg: az uniós pályázat elnyeréséig (nagyjából két év), a felső vár már el is készülhetne.

Ezek szerint a tervező kollektíva, a három védőöv közül mindenekelőtt a vár legfelső védőén belüli várromok falainak konzerválását, konszolidációját és funkcionális illetve térbeli rehabilitácóját tűzte ki célul, ami elég sokoldalú és bonyolult feladat. A meglévő falak és boltozatok letisztítása, épületbiológiai és nedvességvédelmi kezelése, savtalanítása, statikai megerősítése, helyi kiegészítése (esetleg a falak felső részének a kiegészítésével a pártázat bemutatása, a nyílások körüli kiegészítések), valamint a falak további védelme (vízelvezetés, védőtetők elhelyezése, esetleg vakolás stb.) valóban bonyolult és sokoldalú megoldást igénylő feladat, melynek csak részbeni megoldása is hosszú időt, nagy és sokoldalú szakértői és anyagi befektetést igényel. A falazás csak korhű technológiával történhet. Statikai szempontból, a kötőanyagnak is jelentősége van. A mostani törvények előírnak bizonyos tömörséget és elbíróképességet biztosító követelményeket, amiket azonban csak cementes habarccsal lehetne elérni, de műemléknél ez nem használható. Speciális habarcsreceptet kellett előállítani és kipróbálni. Kő van elég, fent és a Várhegy oldalain. Jó minőségű andezit. Csak össze kell hordani, amit a robbanás szétszórt.

A műemléket teljes mértékben eredeti állapotába – de melyik korszakot

is tekinthetnénk igazából annak?! – visszaállítani nem lehet. Ha ezt eldönthetnénk, akkor sem állna rendelkezésünkre egy hiteles, tudományos rekonstrukcióra elegendő információs adat. Déva vára nem egyszerre épült. A XIII. század óta, a XIX. század közepéig, úgy szerkezeti szempontból, mint a különböző korok katonai igényeinek megfelelő korszerűsítés szempontjából is folyamatosan változott, épült, bővült és alakult. Ugyanakkor, a különböző korok jellemző stílusai is rányomták bélyegüket a váregyüttes különböző részeire. A vár egy bizonyos állapotát – például az utolsó, 1826-os arculatát sem lehet teljes mértékben visszaállítani. minden kis, apró helyiség helyreállításának nem is lenne értelme. Túl sokba kerülne, és nem lehetne előnyösen hasznosítani. Eger vára negatív példa ez irányban. De a vár 1826-os beosztása és funkciója nem is a legjellemzőbb, Déva várának fénykora ugyanis a XV-XVI. században volt. Csakis a régészeti kutatások alapján, a vár evolúciójának ismeretében dönthető el, hogy a XXI. század emberének mit is kellene és lehetne leginkább bemutatni.

Déva várának csak azon részeit gondoljuk helyreállítani, ahol erre elegendő információs adattal rendelkezünk és legalább részben, kulturális szempontból, a jelenben is funkcionálissá tehető. Ez irányban megfelelő, modern, épületgépészeti felszereléssel, lehetőleg zárt, funkcionális tereket szeretnénk kialakítani és hasznosítani (például a volt Palota emeleti termeit). Az új beavatkozások és kiegészítések azonban modern anyagokkal és technológiával épülnek, hogy meg lehessen különböztetni a régit az újtól; a beavatkozás pedig reverzibilis kell legyen és ne ártson a műemléknek (a Velencei Charta előírásai szerint).

A felső vár régészeti feltárása megtörtént és nagyon sok meglepetést tartogatott. Egész, eddig nem ismert épületrészeket ástak ki, de sajnos a feltárások kiértékelése még nem történt meg, a munkálatokat vezető Daniela Marcu brassói régésznek anyagi források hiányában, kénytelen volt leállni a munkával. A régészeti konklúzió nélkül pedig nem igazán lehet továbbhaladni.

Az ásatásokkal párhuzamosan azonban sikerült valamennyire megerősíteni a felső vár falait, sikerült részben befedni a feltárt részeket, a turisták számára pedig megépíteni egy ideiglenes lépcsőt a siklótól a várudvarig.

Ha a felső várban folytatandó munkálatok, a finanszírozási problémák miatt egyelőre le is álltak, a város legalább elnyerte az EU-s pályázatot; május végén sikerült leadni a tervet és így minden remény meg van arra, hogy még az idén elkezdődhessen a középső és az alsó vár felújítása. Ez a főszámlány kikövezéséből, az első és a középső kapu befedéséből, beltereik kiépítéséből, a várfalak megerősítéséből, a gyilokjáró visszaállításából, a keleti rondella és a Bethlen-bástya, a tűzérek kazamatája és teraszaik helyreállításából és bemutatásából állna. Erre a célra az EU-s pályázat 2011 végéig terjedő határidővel, 8 millió eurót biztosít. Ezek szerint minden remény meg van arra, hogy a középső és az alsó vár 2011 végéig elkészül.

Az eredeti elképzelés szerint azonban a várudvart közművesíteni kell. A víz-, villany- és csatornahálózat felvezetése pedig csak a sétány alatt vihető (a vároldal természetvédelmi terület is és az Akadémia csak ilyen feltétellel adta meg jóváhagyását). Amennyiben a felső vár rehabilitációja nem készül el az uniós finanszírozású külső vár felújítása előtt, akkor az EU-s támogatásból kiépített sétányt újból fel kell törni vagy nem lesz vízelátás és csatornázás a felső várban.

A külső vár arculatának a kialakítása nagymértékben a központi rész arculatától függ. Az eddigi tervek, a régészeti feltárások nyomán, azonban teljesen elvesztették érvényességüket, hiszen olyan épületrészek, falak kerültek felszínre, amelyeket mindenképp be kell építeni a végső arculatba. Ilyen a feltárt nyugati lakótorony romja vagy a keleti ciszterna (?). Be kell mutatni a várnak, a különböző koroknak megfelelő most feltárt részeinek maradványait.

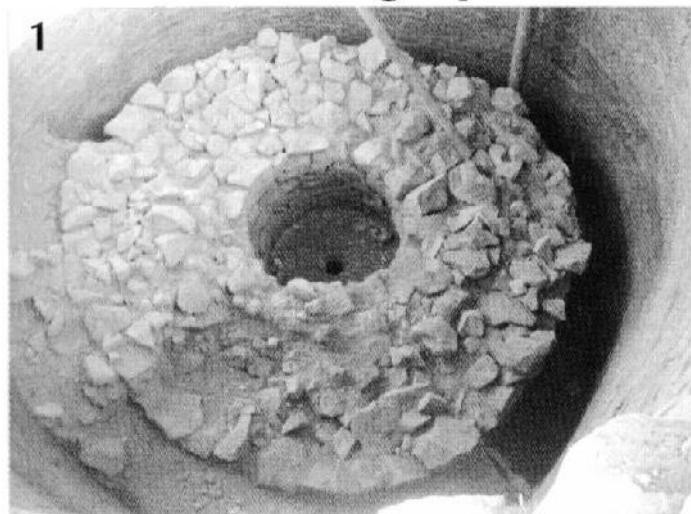
A rehabilitáció végső koncepciója csak ezután alakítható ki. Ehhez pedig szükség van a régészeti ásatások, a művészettörténeti kutatások és az épületmechanikai elemzés eredményeire.

Ameddig nem történik meg a felső vár falainak és épületrészeinek teljes konszolidációja, nem tartjuk valószínűnek, hogy látogatható lesz. Sürgősen meg kellene valósítani azonban a „turista-elterelési elképzeléseket”, a turistákat semmiképpen nem lenne szabad kitiltani a várudvarból, még a felújítás ideje alatt sem. Erdélyben, a soha ilyen mértékben nem látott vár-kutatások és beavatkozások premier látványosságot jelentenének. A felső

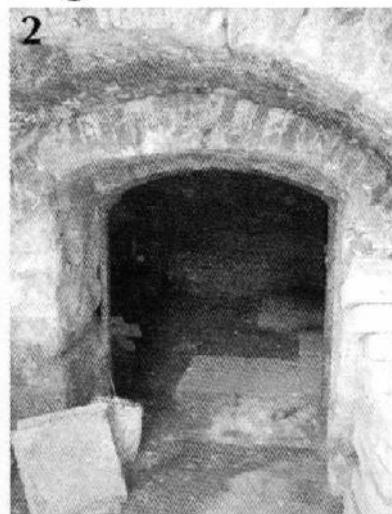
várban, sürgősen meg kellene valósítani a felépítési munkálatok folyamatait nem keresztező turistaösvényeket, és áthidaló faszerkezetekkel biztosítani a turisták vezetését a telepen.

A látogatottság biztosítása a munkálatok ideje alatt azonban külön anyagi és logisztikai befektetést igényel, ugyanis a bemutatnivalók állandóan változnak, kísérőszeméllyeztetet kell biztosítani és azt ki is kell képezni.

A felső vár régészeti feltárása sok meglepetést tartogatott

1. Keleti kerek torony, alján a sziklából vágott ciszternával

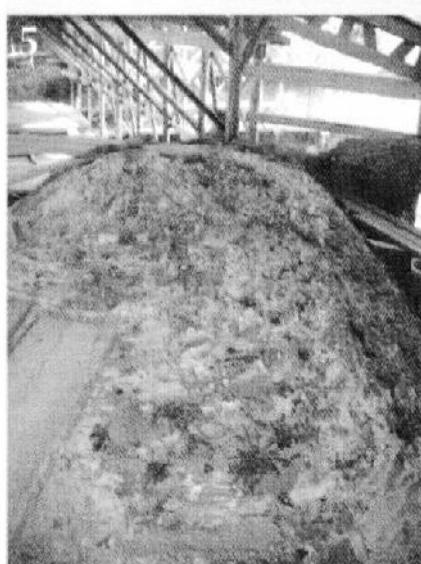
2. A várszeg alatti, ismeretlen helyiség bejárata.

3. A feltárt, várszeg alatti, eddig ismeretlen helyiség

4. Feltárt, eddig ismeretlen helyiség

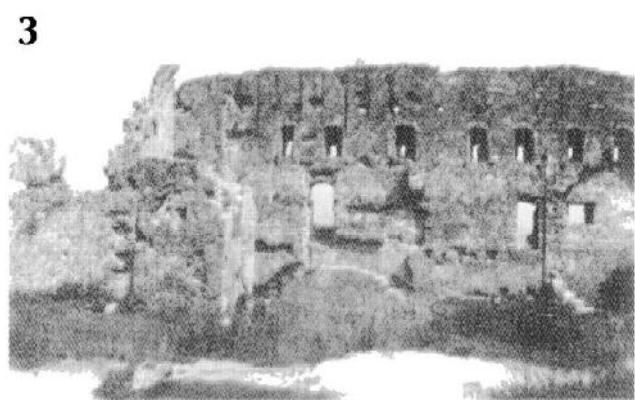

5. A nyugati ciszterna feltárt teteje

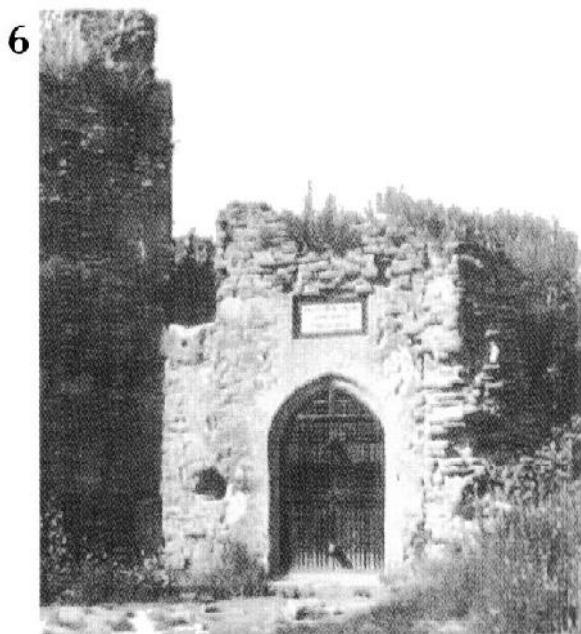
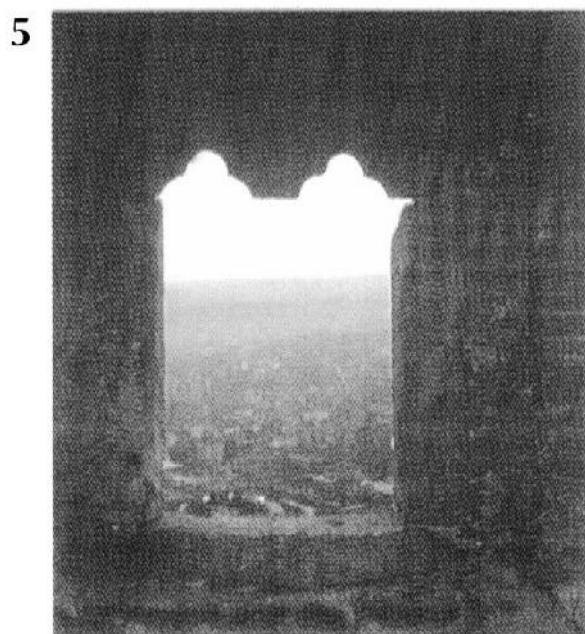
6. Palota feltáras.

A vár felső, központi része 2000-ben

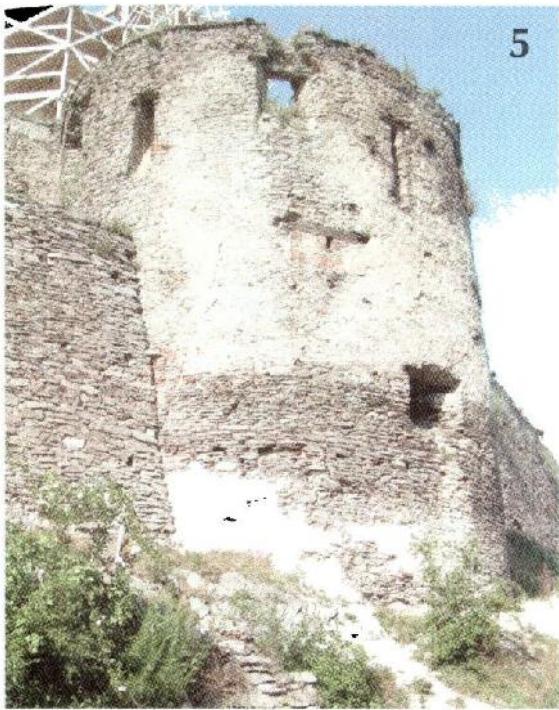
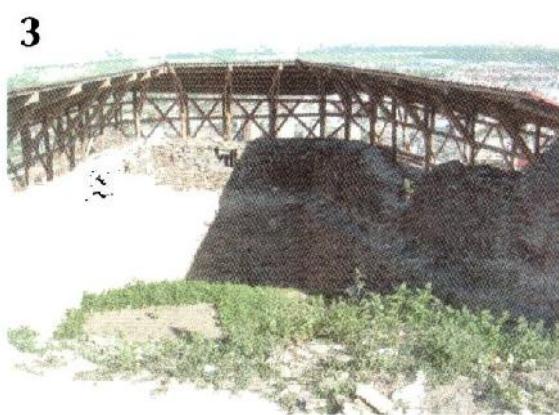
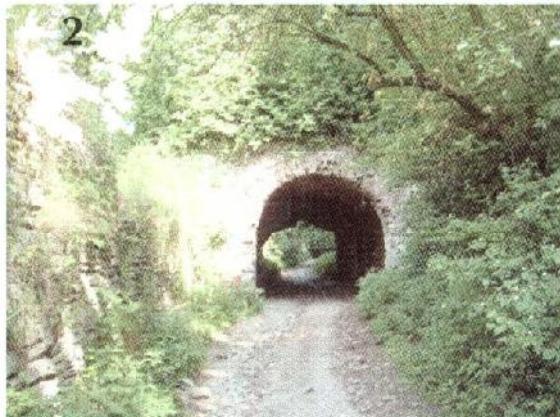
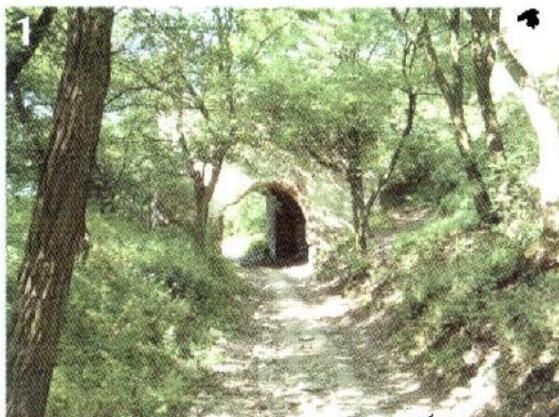

1. A várudvar délnyugati részlete a palota romjaival. 2., 4. A palota romjai. Jobbra a várépület északi szárnyának maradványai.

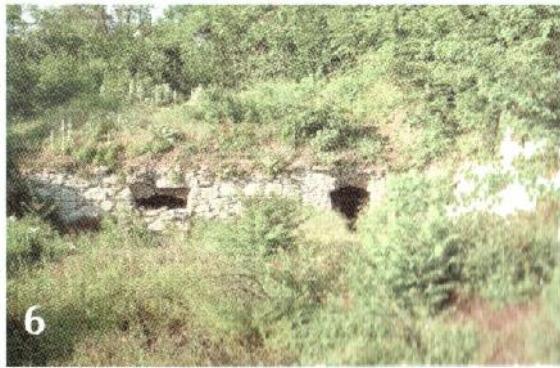
3. A várépület északi szárnyának maradványai. 5. A palota gótikus ablaka. 6. Dávid Ferenc emlékfülke a nyugati ciszternában.

Az alsó és középső vár 2008-ban

1. Alsó kapu. 2. Középső kapu. 3. Keleti bástya. 4. A külső védőfal északi részlete a gyilokjáró maradványaival.
5. Bethlen-bástya. 6. Kazamaták a tüzérek teraszán.

ISBN 978-973-622-561-1

